

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ИСТОРИЈУ

100

MATICA SRPSKA
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
PROCEEDINGS OF MATICA SRPSKA FOR HISTORY

Покренут 1970. године
До 28. свеске (1983) часопис је носио назив *Зборник за историју*

Главни уредници

Академик Славко ГАВРИЛОВИЋ (1970–2004)

Академик Милош БЛАГОЈЕВИЋ (2005–2012)

Проф. др Војин ДАБИЋ (2013–2017)

Др Петар В. КРЕСТИЋ (2018–)

Уредничкӣтво

Др Габор АГОШТОН, Вашингтон, САД

Др Максим Јурјевич АНИСИМОВ, Москва, Русија

Др Ђорђе БУБАЛО, заменик главног и одговорног уредника, Београд

Др Росица ГРАДЕВА, Софија, Бугарска

Др Петар В. КРЕСТИЋ, Београд

Др Иван ЛАКОВИЋ, Подгорица, Црна Гора

Др Ненад ЛЕМАЈИЋ, Нови Сад

Др Александра НОВАКОВ, Нови Сад

Др Мира РАДОЈЕВИЋ, Београд

Др Срђан РУДИЋ, Београд

Др Александар ФОТИЋ, Београд

Др Андреј Леонидович ШЕМЈАКИН, Москва, Русија

Др Биљана ШИМУНОВИЋ БЕШЛИН, Нови Сад

Др Небојша ШУЛЕТИЋ, Београд

Секретар уредничкӣтва

Владимир М. НИКОЛИЋ

Главни и одговорни уредник

Др Петар В. КРЕСТИЋ

Copyright © Матица српска, Нови Сад, 2019.

ISSN 0352-5716 | UDC 93/99(05)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ИСТОРИЈУ

100
(2/2019)

НОВИ САД
2019

САДРЖАЈ / CONTENTS

ЧЛАНЦИ и РАСПРАВЕ
ARTICLES and TREATISES

Марија Андрић
FONDACO DEI TURCHI У
ВЕНЕЦИЈИ: СМЕШТАЈ ЗА
МУСЛИМАНСКЕ ТРГОВЦЕ
ИЗМЕЂУ ПРАВИЛА И ПРАКСЕ

Marija Andrić
FONDACO DEI TURCHI IN
VENICE: LODGING FOR
MUSLIM MERCHANTS BETWEEN
REGULATIONS AND REALITY

9–23

Љубомирка Кркљуш
УСТАВНОПРАВНИ ПОЈМОВИ
И ТЕРМИНИ У ДОКУМЕНТИМА
СРПСКОГ ПОКРЕТА
1848–1849. ГОДИНЕ

Ljubomirka Krkljuš
CONSTITUTION CONCEPTS AND
TERMS IN THE DOCUMENTS
OF THE SERBIAN MOVEMENT
1848–1849

25–41

Марија Краљ
О ПОСЛЕДИЦАМА
ДЕФОРЕСТАЦИЈЕ У ДРУГОЈ
ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА

Marija Kralj
ON THE CONSEQUENCES OF
DEFORESTATION IN THE SECOND
HALF OF THE XIX CENTURY

43–55

Снежана Илић
РИСТО РАДУЛОВИЋ О
ОДНОСИМА СРБА, ХРВАТА
И МУСЛИМАНА ПОЧЕТКОМ
XX ВЕКА

Snežana Ilić
RISTO RADULOVIĆ ON
RELATIONS BETWEEN SERBS,
CROATS AND MUSLIMS AT THE
BEGINNING OF THE XX CENTURY

57–68

Зоран М. Мишковић
СРПСКА ШТЕДИОНИЦА Д. Д.
ОСИЈЕК: ИСТОРИЈАТ ПРВЕ
СРПСКЕ НОВЧАНЕ УСТАНОВЕ
У ОСИЈЕКУ

Zoran M. Mišković
SERBIAN SAVINGS BANK PLC.
OSIJEK – HISTORY OF
THE FIRST SERBIAN MONEY
INSTITUTION IN OSIJEK

69–108

ГРАЂА И ПРИЛОЗИ
MATERIALS AND CONTRIBUTIONS

Жарко Димић Žarko Dimić
СУДБИНА АРХИВА СРПСКОГ THE FATE OF THE SERBIAN
НАРОДНОГ ПОКРЕТА NATIONAL MOVEMENT ARCHIVE
1848–1849. 1848–1849
109–115

БИБЛИОГРАФИЈЕ
BIBLIOGRAPHY

Урош Д. Микетић Uroš D. Miketić
БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА О BIBLIOGRAPHY OF WORKS
ТЗВ. „ОСЛОБОДИЛАЧКОЈ ВОЈСЦИ ON THE SO-CALLED „KOSOVO
КОСОВА” У НАРОДНОЈ LIBERATION ARMY” IN THE
БИБЛИОТЕЦИ АЛБАНИЈЕ ALBANIAN NATIONAL LIBRARY
117–135

ОСВРТИ
REVIEW ESSAYS

Сима Аврамовић
КОНСТАНТИН БОГДАНОВИЋ ПО ДРУГИ ПУТ МЕЂУ СРБИМА –
О ЈЕДНОМ ДРАГОЦЕНОМ ИСТРАЖИВАЊУ
(Љубомирка Кркљуш, *Константинин Богдановић: 1811–1854*,
Матица српска, Нови Сад 2018, 280 стр.)
137–140

ПРИКАЗИ и БЕЛЕШКЕ
REVIEWS and NOTES

Србољуб Пеовић
БАЛКАНСКИ РИМОКАТОЛИЦИ ИЗМЕЂУ РИМСКЕ РЕФОРМЕ
И ОСМАНСКЕ СТВАРНОСТИ
(Antal Molnár, *Confessionalization on the Frontier. The Balkan Catholics
between Roman Reform and Ottoman Reality*, Viella, Roma 2019, 268 pg.)
141–144

Милан Бандобрански
ТРИ ВЕКА АЛМАШКЕ ЦРКВЕ У НОВОМ САДУ
(Миливој Мијатов, Алимпије Поповић, Петар Ђурђевић, *Алмашка црква:
храм Света Три Јерарха у Новом Саду: три века историјског сведочанства*,
Српска православна црквена општина новосадска, Нови Сад 2018, 283 стр.)
145–146

Драгана Лазић Стојковић
 ВОЈНО-АДМИНИСТРАТИВНО УРЕЂЕЊЕ СМЕДЕРЕВСКОГ САНЦАКА
 1739–1788.

(Мирослав Павловић, *Смедеревски санџак 1739–1788*.
Војно-административно уређење, Матица српска, Нови Сад 2017, 451 стр.)
 147–150

Боривоје Милошевић
 ПРИЧА О БОРЦУ ЗА ИСТИНУ БОСАНСКУ
 (Зоран Пејашиновић, *Васо Глушац. Од Сане до Сенаја*, Матица Српска –
 Друштво чланова Матице српске у Републици Српској, Бања Лука 2018, 265 стр.)
 151–152

Константин Драгаш
 БИОГРАФИЈА ПРОФИЊЕНОГ ФАШИСТЕ
 (E. di Rienzo, Ciano. Vita pubblica e privata del „genere di regime” nell’ Italia
 del Ventennio nero, Salerno Editrice, Roma 2018, pp. 700)
 [Е. ди Риенцо, Ћано. Јавни и приватни живот „режимског зета” Италије
 током црних двадесет година, Салерно едитриче, Рим 2018, 700 стр.]
 153–155

Владимир Николић
 АУТОРИ У ОВОМ БРОЈУ / AUTHORS IN THIS ISSUE
 157–159

Владимир Николић
 РЕГИСТАР / REGISTER
 161–172

ПОЛИТИКА УРЕДНИШТВА / EDITORIAL POLICY
 175–184

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ / INSTRUCTION TO AUTHORS
 185–190

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ
 191

Мср Марија АНДРИЋ
Историјски институт Београд
Кнеза Михаила 36/II, Београд, Србија
andric.marija.ma@gmail.com

FONDACO DEI TURCHI У ВЕНЕЦИЈИ:
СМЕШТАЈ ЗА МУСЛИМАНСКЕ ТРГОВЦЕ
ИЗМЕЂУ ПРАВИЛА И ПРАКСЕ*

САЖЕТАК: Фондако као институција у Венецији почиње да се развија од прве половине XII века. Муслимански трговци у Венецији су свој први смештај добили у другој половини XVI века. Већи смештај – *Fondaco dei Turchi* основан је 1621. године. Како би *Fondaco dei Turchi* функционисао, Магистрат за трговину (*Cinque savi alla mercanzia*) био је задужен за контролу рада запослених и доношење правила за овај фондако. Овом приликом бисмо представили одређене регулације фондака, а које су најчешће кршене од стране трговаца. На овај начин желимо да укажемо на оквире организације фондака за муслиманске трговце и околности у којима трговци нису поштовали венецијанске одредбе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Fondaco dei Turchi*, Венеција, Магистрат за трговину (*Cinque Savi alla Mercanzia*), муслимански трговци, фондако, регулације

На Медитерану је институција смештаја путника, трговаца и ходочасника била присутна још од античког периода. Термин *pandocheion* у преводу значи „прихватање свих који долазе” и у касно античком свету је означавао смештај за све пролазнике. Арапски извори од IX века помињу *funduq* као „простор за трговачку активност, путнике и странце”. У европским градовима, као превод арапског термина *funduq*, јавља се латински израз *fundicum* и италијански *fondaco*. На венецијанском дијалекту реч фондако

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије „Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану” (ев. бр. 177030). Краћа верзија овог рада изложена је у оквиру Научне трибине Историјског института у Београду, септембар–октобар 2019.

јављала се у два облика: *fontico* и *fòntego*.¹ У почетку је *funduq* у исламском свету постојао само за трговце с територије дар ул-ислама, а од XII века овакви смештаји оснивају се и за хришћанске трговце. Развојем интернационалне трговине на Медитерану повећавала се потреба за оснивањем оваквих институција само за трговце. Смештај овог типа временом се јавља на Ибе-ријском полуострву, Сицилији, у јужној Француској, Италији и на обали Далмације. Оваква институција нудила је трговцима широм Медитерана погодности у виду преноћишта, простора за хигијену, обедовања и исповедања вере. Осим смештаја, овај простор је поседовао и посебна складишта за трговачку робу.²

С друге стране, фондако је могао да представља складиште за посебну врсту робе, без смештаја за трговце. Од XIII века фондако се јавља у италијанским градовима попут Ђенове, Пизе и Фиренце, где као смештај за трговце није дуго опстао, па је наставио да постоји као складиште за трговачку робу.³

У Венецији је могуће истовремено пратити развој два типа фондака: складишта за посебну врсту робе и смештаја за путнике. Први фондако за складиштење робе основан је у Венецији у XII веку. *Fontego della farina* је вероватно настао у време владавине дужда Себастијана Зјанија (1172–1178) у зони Ријалта и служио је за складиштење брашна. Као смештај за стране трговце у Венецији, фондако се први пут јавља у периоду 1222–1225. године, када је основан смештај за немачке трговце (*Fondaco dei Tedeschi*).⁴ Период друге половине XII века и прва половина XIII века, када долази до оснивања поменутог два фондака, у историографији је означен као период када у Венецији долази до реорганизације и формирања трговачке зоне око Ријалта.⁵

Паралеле за фондако као институцију у Венецији потребно је тражити у исламском свету. У време када се фондако појављује у Венецији, у Александрији су постојала два фондака за венецијанске трговце. Један је вероватно

¹ G. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia: Coi Tipi di Andrea Santini e figlio, 1829, 228.

² O. R. Constable, *Housing the stranger in the Mediterranean World. Lodging, Trade and Travel in Late Antiquity and the Middle Ages*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003; E. Concina, *Fondaci. Architettura, arte e mercatura tra Levante, Venezia e Alemagna*, Venezia: Marsilio, 1997; G. Christ, *Trading Conflicts. Venetian Merchants and Mamluk Officials in Late Medieval Alexandria*, Leiden and Boston: Brill., 2012, 72–77; P. L. Bernardini, “Fondaco come fondamento di civiltà: rileggendo Olivie Remie Constable”, *Mediterranea – ricerche storiche* 31 (2014), 365–372.

³ O. R. Constable, *нав. дело*, 313; D. Howard, *Venice and East: The Impact of the Islamic World on Venetian Architecture 1100–1500*, London and New Haven: Yale University Press, 2000, 120–126.

⁴ D. Calabi, *The Market and the City: Square, street and architecture in the Early Modern Europe*, Aldershot: Ashgate, 2004, 197; E. Concina, *нав. дело*, 116–125; Уопштено о смештају за немачке трговце у Венецији у: E. Concina, *нав. дело*, 125–144, 152–217; K. E. Lupprian, “Il fondaco dei Tedeschi e la sua funzione di controllo del commercio tedesco a Venezia”, *Centro tedesco di Studi Veneziani. Quaderni* 6 (1978), 3–20; F. H. Barbon, “I segni dei mercanti a Venezia nel Fondaco dei Tedeschi”, *Atti e Memorie dell’ateneo di Treviso* 23 (2005/6), 103–123; J. W. Hoffmann, “The Fondaco dei Tedeschi: The Medium of Venetian-German Trade”, *Journal of Politic Economy*, 40/2 (1932), 244–252; Dr. G. M. Thomas, *Capitolare dei Visdomini del Fontego dei Todechi in Venezia – Capitular des Deutschen hause in Venedig*, Berlin: Verlag Von A. Asher & Co., 1874.

⁵ R. Cessi – A. Alberti, *Rialto. L’isola, il ponte, il mercato*, Bologna: Nicola Zanichelli Editore, 1934. О фондаку као институцији у Венецији уопштено у: E. Concina, *нав. дело*, 115–246; D. Howard, *нав. дело*, 126–132; O. Constable, *нав. дело*, 315–328.

основан у касном XII веку и постојао је у време владавине дужда Себастијана Зјанија, док је други основан око 1238. године. Осим у Александрији, фондако је за венецијанске трговце постојао у Акри, Тиру, Халепу и Дамаску. Захваљујући трговцима који су тамо пословали и боравили, модел ове институције пренет је и у Венецију.⁶

ПРВИ СМЕШТАЈ ЗА МУСЛИМАНСКЕ ТРГОВЦЕ У ВЕНЕЦИЈИ

Оснивање првог смештаја за муслиманске трговце венецијанска власт почела је да разматра 1574. године, а коначна одлука о оснивању донета је 1575. године.⁷ Предлог за оснивање овог смештаја изложио је Франческо де Димитри Литино (Francesco de Dimitri Littino), власник једног градског смештаја где су ови трговци често долазили.⁸ Будући да су муслимански трговци боравили у приватним становима по целом граду, Литино је истакао проблеме који су се због овога јављали у Венецији. Како их венецијанске власти нису контролисале, трговци су се слободно кретали ноћу по граду, својим поступцима реметили градски ред и наносили увреде Богу.⁹ Смештај који је он предложио имао је за циљ да пружи веће могућности за контролу кретања муслиманских трговаца, као и контаката које остварују током свог боравка у Венецији. Овај смештај из XVI века у венецијанским документима означаван је најчешће као заједнички боравак, смештај или кућа за муслиманске трговце: *una comune stanza per l'abitazione de Turchi, l'albergo, l'alloggiamento over Casa della Nation Turchesca*.¹⁰

Прву одредбу везану за њега донео је Сенат 1575. године. Тада је одлучено да сви муслимански трговци морају да бораве у једном смештају, а не

⁶ D. Howard, *нав. дело*, 122–123, E. Concina, *нав. дело*, 65–113.

⁷ Archivio di Stato di Venezia (даље: ASVe), Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 187, fasc. n. 1 (28. X 1574; 16. VIII 1575).

⁸ Исиџо; E. Burke, "Francesco di Demetri Litino, the Inquisition and the Fondaco dei Turchi", *Thesaurismata* 36 (2006), 76–96; E. N. Rothman, *Brokering Empire: Trans-Imperial Subjects between Venice and Istanbul*, Ithaca and London: Cornell University Press, 2012, 29–36.

⁹ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 187, fasc. n. 1: "Ser[enissi]mo Pri[nci]pe et Ecc[ellissi]ma Signoria, L'immenso desiderio, che Io povero Franc[es]co de Dimitri ho sempre havuto di veder questa Ill[ustrissi]ma Città, et Patria mia libera da ogni sorte de scandali, massimam[en]te da quelle, che con segnalata offesa del Signor Iddio, infamia del nome Christiano, et disonor della sua Città, possono occorrere, mi spona à riverentemente esponderli et ricordar à V[ost]ra Ser[enità], e p[er] fuggir gl'inconvenie[n]ti che alla giornata solleva succedere nella Nation Turchesca di q[ues]ta Città, di rubbar, et condur via garzoni, usar con donne Christiane, et esser da molte ove alloggiato rubbati, et assassinati, come ben spesso lor Turchi si lamentano, et diverrà altra sorte di errori, che possono commettersi si da lor Turchi, come contro di loro sia ottima, et necessaria deliberatione il provvedere a d[ett]a Nattion Turchesca di un lor ridotto, et Albergo particular, come hanno molte altre Nationi, et genti in questa Città, et come anco lor Turchi nelli loro paesi di Levante han provisto alla Nation Christiana [...]" (28. X 1574).

¹⁰ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 187, fasc. n. 1, није нумерисано (16. VIII 1575); Реч *turco* у Венецијанској републици, као и у целој Европи у периоду ране модерне, представљала је синоним за муслимана. У овом контексту ову реч налазимо и у изразима који су се временом раширили по Европи: *mi faccio turco, vestirsi come un turco, bestemiare come un turco, fumare come un turco*. О овоме у: M. P. Pedani, *Dalla Frontiera al Confine*, Roma: Herder Editrice, 2002, 93–95.

Фондографија 1. Fontego de' Turchi. Memorie del Fontico de' Turchi raccolte dal consiglier Giovanni Rossi (BNM, mss. It. VII 1764 (=7759) : f. 33r) (Библиотека Марчана, Венеција)¹¹

у приватним становима где ризикују да буду опљачкани и да изазову многе nelaгодности становницима Венеције. Међу просторима који су били на располагању одабрана је *Osteria all'Anzolo* у парохији Сан Матио, у близини Ријалта. Сенсали (итал. *sensale*, вен. *sensèr*)¹², који су деловали као посредници у склапању уговора између два трговца, били су у обавези да доводе све муслиманске трговце у овај смештај.¹³

Овај смештај углавном су користили трговци с територије османске Босне и Албаније.¹⁴ С друге стране, оснивање смештаја за муслиманске трговце у овој парохији није се показало као добро решење због њиховог неприкладног понашања у близини цркве. Неки муслимански трговци улазили су у цркву током празничних дана, гласно се смејући током служби и ругајући се хришћанској религији. Забележено је да су на дан прославе заштитника Цркве Светог Матеје трговци истоваривали оружје на прозоре цркве.¹⁵ Због

¹¹ On permission of Biblioteca Nazionale Marciana. Reproduction is strictly forbidden / Дозволом Библиотеке Марчане у Венецији. Свако копирање је строго забрањено.

¹² G. Voerio, *нав. дело*, 571.

¹³ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 187, fasc. n. 1 (16. VIII 1575).

¹⁴ M. P. Pedani, "Facilities for Ottoman merchants on the Rialto Market, (1524–1621)", *XIV. Türk Tarih Kongresi*, 09–13 Eylül, Ankara (2002), 1004; E. N. Rothman, *нав. дело*, 204.

¹⁵ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 187, fasc. n. 1: "[...] Ritrovandosi vicino alla Chiesa di S. Matthio à Rialto L'Osteria, dove alloggiavano li Turchi nemici nostri, dalla qual vicinanza ne nasce, che da questi infedeli, et nemici della Religion Christiana tutto il tempo dell'anno, et negli giorni delle maggior feste, et sollenità commettono di molti eccessi, passando essi

ових и сличних непријатности којима је становништво Венеције било изложено, представници власти почели су да разматрају да се њихов смештај премести на другу локацију.¹⁶

FONDACO DEI TURCHI – ОСНИВАЊЕ И ПРВА ПРАВИЛА

Декретом који је донет 11. марта 1621. године на Већу (*Collegio*) уз ждробање Магистрата за трговину (*Cinque Savi alla Mercanzia*) одабрана је нова локација за смештај муслиманских трговаца. Изабрана је палата на обали Великог канала у парохији Цркве Сан Ђакомо дел Орио, која је некада била у власништву војводе од Фераре, раније позната као палата Палмијери де Пезаро. Одлучено је да муслимански трговци који долазе у Венецију морају да бораве у овом смештају, као и да ту складиште сву своју робу. Простори за боравак у фондаку били су организовани тако да су трговци који су долазили с територије Азије и Истанбула (*asiatici e constantinopolitani*) могли да изнајмљују собе које су се налазиле на бочној страни палате окренутој ка каналу, а трговцима с територије османске Босне и Албаније (*bossinesi e albanesi*) биле су на располагању собе у делу палате ка улици.¹⁷

Постојање засебног фондака за персијске трговце није потврђено, већ постоје претпоставке о постојању једног смештаја у близини Ријалта и фондака за немачке трговце где су ови трговци често боравили.¹⁸ Једном одредбом из 1662. године, Магистрат за трговину одредио је да сви персијски трговци морају да живе у фондаку за муслиманске трговце основаном 1621. године. Након ове наредбе, персијски трговци уложили су жалбу. Будући да је венецијанска власт остала при својој претходној одлуци, персијски трговци престали су да долазе у Венецију.¹⁹

p[er] detta Chiesa, ridendosi, et beffandosi delli santissimi sacrificii, et del Vero culto Divino. Ma particolarm[en]te il giorno della Festa di quel benedetto Santo, che fù il mese di settembre prossimo passato, mentre si cantava la messa solente, et il Vespero, quelli maledetti huomini, si fecero lecito di continuar scaricar arcobuggi nelle finestre di detta Chiesa con notabil pericolo, et scandalo di tanta frequenza di popolo: atto troppo vilipendissimo et indegno [...]" (12. III 1620).

¹⁶ *Исцјо*.

¹⁷ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 187, fasc. n. 1 (11. III 1621); Уопштено о фондаку за муслиманске трговце у Венецији и његовом оснивању у: A. Sagredo, F. Berchet, *Il Fondaco dei Turchi in Venezia*, Milano: Stabilimento di Giuseppe Civelli, 1860; P. Preto, *Venezia e i Turchi*, Roma: Viella, 2010, 79–87; M. P. Pedani, *Venezia porta d'Oriente*, Bologna: Il Mulino, 2010, 211–222; E. N. Rothman, *нав. дело*, 198–210; M. Grenet, "Institution de la coexistence et paratiques de la différence: le Fondaco dei Turchi de Venise (XVI–XVIII siècle)", *Revue d'Histoire Maritime, Course piraterie et ékonomis littorales (XV–XXI siècle)* 17 (2013/1), 273–301.

¹⁸ M. P. Pedani, "Fascilities for Ottoman Merchants", 1005.

¹⁹ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 187, fasc. n. 3: "Non poter cader in dubio, che la deputatione della Casa del Fontico non sia stata dall'Ecc[ellentissi]mo Senato decretata ad' oggetto, che le Nationi Mahomettane in esso havessero ad habitar separatam[en]te da Christiani, così ricercando in publico, e privato servitio, e q[ue]llo sopra tutto della Religione, com'è stato considerato, onde quando i Turchi Persiani havessero libertà di ricovrarsi, ove meglio volessero, sup[er]fluo sarebbe il Fontico, mentre ogni uno non più semplice[m]ente Turco, ma Turco Persiano si sarebbe denominare, et il far di questi la distintione, e la vera cognitione non è di così facile riuscita, che però la esecuzione de gli Ordeni già stabiliti nella erretionne del Fontico, stimammo necessaria, acìo li Turchi di che conditione esser si voglia habbino ad habitare" (2. VI 1662); E. N. Rothman, *нав. дело*, 206–210.

Исте године када је основан фондако, донета је одлука на Већу уз ждробање Магистрата за трговину о стављању тридесет и три правила фондака на снагу. Њима су биле утврђене обавезе надзорника фондака, двојице вратара, тарифе за сваку собу и магацине које су трговци могли да узму у закуп. Ови укази нису били непроменљиви, што закључујемо из последње ставке. Сматрајући да постоји могућност да ће од дана када су формиране ове регулације нека дешавања допринети да дође до промена и допуна правила фондака, чланови Магистрата за трговину су нагласили да ће они и њихови наследници по потреби вршити измене у закону.²⁰ Након одредби које су донете 1621. године, потврде и допуне регулација фондака сачуване су у највећем броју за XVIII век. Најчешће су правила потврђивана с избором новог надзорника који је тада добијао примерак прописа на основу којих је морао да управља фондаком. Поред овога, венецијанска власт је по потреби издавала и засебне одредбе (*terminazioni*) и објаве (*proclame*) којима су нови декрети фондака стављани на снагу или стари поново објављивани у јавности.

Венецијанска власт се побринула да трговци у фондаку буду информисани о овим правилима. Из једне одредбе из 1767. године сазнајемо да је Магистрат за трговину наредио да драгомани (вен. *dragomàn*, тумач)²¹ преведу регулације. Превод је био достављан старешинама фондака (*vecchiardi*)²² и они су морали да информишу остале трговце о правилима која су били дужни да поштују током свог боравка у овом смештају.²³

Међутим, трговци нису увек поштовали ове регулативе, а контрола муслиманских трговаца у Венецији није повећана ни након оснивања фондака с неколико запослених. Анализом само неких од правила фондака, а која су најчешће кршена од стране муслиманских трговаца, желимо оквирно да укажемо на организацију овог смештаја и боравак муслиманских трговаца у Венецији.

НАДЗОРНИК ФОНДАКА И КОНТРОЛА КРЕТАЊА ТРГОВАЦА

Прва особа која је била одговорна за надгледање муслиманских трговаца у њиховом смештају био је Франческо де Димитри Литино. Заједно с идејом за оснивање првог смештаја за муслиманске трговце у Венецији, Литино је предложио да он буде задужен за руковођење овим боравком.²⁴ Након оснивања фондака за муслиманске трговце 1621. године, Магистрат за трговину био је задужен за избор сваког новог надзорника. Задужења надзорника

²⁰ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 187, fasc. n. 1 (27. V 1621).

²¹ G. Voerio, *нав. дело*, 199.

²² Старешине фондака били су старији трговци који су у том моменту боравили у Венецији и деловали као представници осталих трговаца: M. P. Pedani, "Turchi in Canal Grande", *Annali di Ca' Foscari*, XLVI, 2 (2007), 45–46.

²³ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, b. 966, није нумерисано: "[...] perciò saranno questo stesso atto, e i prenominati Proclami tradotti in lingua Turca del Fed[elissi]mo Dragomano di questo Magistrato, e consegnatane una copia ai Vecchiardi attuali del Fontico medesimo, onde sia dai mede[si]mi fatta nota à tutti quelli, che vi si attrovano, e vi capiteranno in avvenire [...]" (5. XII 1767).

²⁴ Видети напомену 8.

или управника (*custode*) смештаја за муслиманске трговце први пут су дефинисана исте године када је основан други смештај.

Како је надзорник морао да живи у фондаку, он је могао да прати долазак нових трговаца, њихово понашање у овом смештају и кретање. У регулацијама које су сачуване за 1767. годину наилазимо на одредбу која обавезује надзорника да извести Магистрат за трговину уколико неки од трговаца није измирио све своје дугове за најам собе или магацина пре напуштања Венеције. Прописи из 1780. године као последњу ставку наводе да је надзорник дужан да обавести Магистрат о било каквој непријатности у фондаку, кршењу и непоштовању одредби од стране трговаца. Међу правилима из 1794. године наглашено је и да је управник био у обавези да члановима Магистрата јави сваки долазак нових трговаца у фондако.²⁵

Првим регулацијама из 1621. године било је одређено да надзорник мора да се побрине да сва врата фондака буду затворена у поноћ, као и да их отвара ујутру.²⁶ Премда су ноћу били закључавани, њихово кретање у Венецији није било ограничавано у току дана, када су могли слободно да се крећу по граду.²⁷ Један пропис из 1623. године наглашава да сенсали муслиманских трговаца, нити било ко други, не смеју да задржавају трговце ван фондака у време после поноћи.²⁸ Регулацијама из 1768. године такође је прописано да сва врата фондака морају бити затворена у поноћ.²⁹ Строго је било забрањено свим муслиманским трговцима да буду ван фондака после поноћи, као и да преспавају ван фондака. Надзорник је у овом случају морао сутрадан ујутру да напише извештај у којем је морао да именује трговца који се није вратио у фондако до поноћи.³⁰ Из овога видимо да је дужност надзорника била да води евиденцију и по именима познаје све трговце који у датом моменту бораве у фондаку.

Постоје подаци који говоре да муслимански трговци у Венецији нису у потпуности поштовали ово правило. Трговац из Скадра Сулејман (Soliman Balessa) био је рањен 1768. године око једног сата након поноћи, када се враћао у фондако.³¹ У склопу процеса који је отворен поводом напада који је извршен 1769. године на трговца Занон/Зинел Крајину (Zanon/Zinnel Craina) из Скадра, трговац је посведочио да се то десило када се после поноћи враћао у фондако и пролазио путем *Calle dei Fabri* у Венецији.³² Трговац Мурат де Ђали (Murat de Giali) рањен је 1771. године ватреним оружјем у Венецији, око два сата након поноћи.³³ У свађи која је избила међу групом муслиманских трговаца, 1795. године око два сата након поноћи био је рањен Мехмед

²⁵ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 187, fasc. n. 1 (27. V 1621); ASVe, Cinque Savi alla mercanzia, Prima serie, b. 966 (5. XII 1767; 8. VIII 1780; 15. IX 1794).

²⁶ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 187, fasc. n. 1 (27. V 1621).

²⁷ M. P. Pedani, "Facilities for Ottoman merchants on the Rialto Market", 1003–1014; U. Tucci, "Tra Venezia e il mondo Turco: i mercanti", у: *Venezia e i Turchi: scontri e confronti di due civiltà*, а cura di A. Tenenti, Milano: Electa Mondadori, 1985, 38–55.

²⁸ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 187, fasc. n. 2 (13. VII 1623).

²⁹ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, b. 966 (8. VIII 1768).

³⁰ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, b. 966 (8. VIII 1780).

³¹ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Processi, b. 929 (19. XI 1768).

³² ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Processi, b. 923 (12. XI 1769).

³³ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Processi, b. 923 (25. IV 1771).

Кроја (Memet Cruja/Cruggia), у близини Ruga de Rialto.³⁴ Ова наредба измењена је у прописима издатим 1780. године, када је примећено да муслимански трговци не поштују старе законе, па је одлучено да су дужни да се врате у фондако најкасније сат после поноћи.³⁵

Неопходно је напоменути да регулација ноћног закључавања није карактеристика фондака за муслиманске трговце у Венецији. Ово правило примењивано је и за фондако за венецијанске трговце у Александрији. По оснивању другог фондака, 1238. године мамелучки султан ауторизовао је два чувара (*fonticarius*) која су затварала врата ноћу и отварала их ујутру. Према капитулацијама између Венеције и Мамелука из 1442. године било је одређено да трговци могу бити затворени у фондаку само у току ноћи. Ово правило налази своје паралеле и у регулацијама фондака за немачке трговце у Венецији чији је смештај у току ноћи био закључаван.³⁶ Када је 1516. године основан гето за Јевреје у Венецији, било је одређено да сви Јевреји морају да бораве у овим кућама, а гето је био закључаван у поноћ од стране четворице хришћанских чувара и откључаван у зору.³⁷

ЗАБРАНА УНОШЕЊА ОРУЖЈА У ФОНДАКО

Како би венецијанска власт спречила потенцијалне инциденте, првим регулацијама из 1621. године било је наложено свим вратарима да не дозволе наоружаним особама улазак у фондако.³⁸ Један запис у регистру Магистрата из 1645. године сведочи да су постојале сумње да трговци у фондаку поседују ватрено оружје. Чланови Магистрата су били уверени да је боље да се овим поводом не ствара могућност за узбуну трговаца и потенцијалне немире. С друге стране, предложена је јача предострожност. Како би спречили трговце да уносе оружје у фондако, чланови Магистрата су позвали порезнике и управнике барки да контролишу све кутије и сандуке у којима су муслимански трговци носили робу како би било проверено да ли у њима крију оружје.³⁹

³⁴ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Processi, b. 935 (28. VI 1795).

³⁵ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, b. 966: "Resosi ormai scandaloso, ed intollerabile il contegno de' Turchi, che passano ad abitar in Fontico di q[ues]ta Città, quali in isprezzo delle antiche, e recenti leggi, si fanno lecito di trattarsi fuori del Fontico oltre le ore stabilite, per alontanar il qual arbitrio furono anzi incaricati il Custode, e Portieri del Fontico stesso di chiuder prima delle ore una di notte le porte del Fontico med[esi]mo si da terra, che da mar, e ciò p[er] tutti quei prudenziali oggetti, che dalle leggi sud[e]te sono stati contemplati. Percio gli Ill[ustriss]mi, ed Ecc[eliss]mi SS[er]ni V[er]i Savi alla Merc[anz]ia volendo apponere al grave disordine il dovuto, ed opp[ortu]no compenso, terminano, e terminando comandano quanto segue. I. Richiamandosi alla dovuta esatta loro osservanza le in addietro promulgate Leggi, e discipline, sarà dovere d'ogni Turco ora abitante, e che fosse in avvenire p[er] abitare in Fontico di portarsi in esso inalteribil[men]te prima delle ore una; in pena trasgredendo ad arbitrio di questo Mag[ist]ra[to] [...]" (8. VIII 1780).

³⁶ D. Howard, *нав. дело*, 122; O. Constable, *нав. дело*, 324.

³⁷ B. Ravid, "The Establishment of the Ghetto Vecchio of Venice, 1541", *World Congress of Jewish Studies* 6, 2 (1973), 158.

³⁸ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 187, fasc. n. 1 (27. V 1621).

³⁹ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Risposte, b. 154, cc. 1r–2v: "Sopra le commissioni della S[erenità] V[ost]ra le 2 stante, concernenti il dirle il nostro senso così per haver li Arcobusi, et altre armi che sono in mano de Turchi nel Fontico, come per ovviare alle compre che alla giornata fanno di esse et sopra gl' altri particolari di esse commiss[ion]i diremo riveren[temen]

Магистрат за трговину је 1683. године донео још једну одлуку да се предузму додатне мере по питању муслиманских трговаца који поседују оружје. Као разлог за строжије мере навели су да вратари фондака занемарују своју дужност и не спречавају муслиманске трговце да уносе оружје у фондако. Због тога је наређено капетанима трговачких галија да лично преузму од муслиманских трговаца сваку врсту оружја, било да је у питању хладно или ватрено оружје. Они су били дужни да прикупљено оружје предају сенсалима, који би га проследили надзорнику фондака на чување.⁴⁰ У прописима из 1738. године наилазимо на одредбу која обавезује надзорника да привремено одузме од муслиманских трговаца у фондаку мускету, пиштољ или било коју врсту ватреног оружја.⁴¹

За период XVIII века постоје записи о конкретним случајевима када су муслимански трговци у Венецији поседовали оружје код себе и користили га у разним конфликтима. У једном извештају везаном за фондако, Магистрат за трговину забележио је 1721. године да су два муслиманска трговца носила оружје у граду. Ова два становника фондака су, из разлога који нису наведени у извештају, пратили једну особу наоружани. Како би избегла напад, ова особа је склониште потражила при *Casa Patrizia*, у парохији Сан Ђакомо дел Орио где се и сâм фондако налазио.⁴² Једна група од тројице становника фондака Сулејман (Soliman), Ибрахим (Ibraim) и Зако (Zacho) 1746. године користила је ватрено оружје у Венецији. Када су их жбири (*sbirri*) ухватили у кријумчарењу дувана и хтели да их ухапсе, један од трговаца је пуцао на њих из свог пиштоља.⁴³ Сличан напад на представнике власти починила је друга група муслиманских трговаца 1771. године. Четворица трговаца такође је овом приликом покушавала да кријумчари дуван и када су ухваћени од стране оружане патроле (*gli spadaccini*)⁴⁴, одбранили су се ватреним оружјем. Како је у извештају написао капетан ове патроле, сваки од њих имао је по два пиштоља код себе и у нападу су ранили три припадника ове венецијанске патроле.⁴⁵

У прописима Магистрата за трговину из 1768. године још једном је наглашена забрана да муслимански трговци који бораве у фондаку поседују било коју врсту оружја, ватрено или хладно.⁴⁶ Овим прописима претходило је неколико инцидената у којима је забележено да су муслимански трговци поседовали неку врсту хладног оружја код себе. Антонио Макарини (Antonio di Piero Magarini) био је нападнут и рањен 1744. године од стране трговца из Скадра Мехмеда Асића (Meemet Assich). Како је Макарини изјавио у

te che p[er] levare loro le armi che hanno in Fontego non ci pare proprio che si passi ad atto alcuno di violente autorità, con mandar genti al Fontico à questo effetto, à fine anco di levar le occ[assi]oni de tumulti e di male conseguenze [...]” (16. I 1645. m.v.).

⁴⁰ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Diversorum, b. 348, fasc. n. 12, c. 2 (22. III 1683).

⁴¹ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Diversorum, b. 360 (16. I 1738).

⁴² ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 61, fasc. n. 276 (7. V 1721).

⁴³ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Processi, b. 921, fol. 10 (24. V 1746).

⁴⁴ *Spadaccini* су представљали наоружане људе који су били у служби жбира, били су организовани у ескадрилама и имали су задатак да сузбијају кријумчарење дувана или соли: G. Voerio, *нав. дело*, 608.

⁴⁵ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Processi, b. 923, fol. 6 (26. IV 1771).

⁴⁶ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, b. 966 (8. VIII 1768).

свом сведочењу, након што га је трговац оборио на земљу и ударио, појавила су се тројица муслиманских трговаца. Сви су били наоружани ханџарима (*ven. ganzàr*, врста бодежа)⁴⁷ и спремни да се придруже нападу, али је Макарини спас потражио у оближњој ботеги.⁴⁸ Трговац из Скадра, Илија Луковић (*Elia Lucovich*), изјавио је 1766. године како га је у свађи поводом једног чибука муслимански трговац Дервиш Зано Молини (*Dervis Zanno Molini*) напао ножем.⁴⁹ Исте године управник жбира (*Capitan Grande*) Матио Варути (*Mattio Varutti*) поднео је пријаву против једне групе муслиманских трговаца. Варути је сматрао да постоји опасност да дође до сукоба између ових трговаца и припадника полиције зато што је присуствовао мањим инцидентима које су ови трговци изазвали видевши тада да један од њих поседује код себе нож.⁵⁰

Сличне инциденте венецијанска власт је тежила да спречи овим прописима. Како је наведено, надзорник фондака био је надлежан да преузме сваку врсту оружја од муслиманских трговаца, одмах након њиховог уласка у фондако. Оружје је морало да се чува закључано у посебној соби, а кључ је чувао надзорник. Трговци су могли да долазе у ту собу и да сређују своје оружје и чисте га, али само уз присуство надзорника фондака. Он је такође био у обавези да исто оружје врати натраг сваком трговцу у моменту његовог одласка из фондака у Венецији.⁵¹

Одредба која се тичала забране поседовања оружја важила је и за фондако за немачке трговце. Одмах при доласку у фондако, немачки трговци били су обавезни да предају своје оружје.⁵² Стога је потребно ову регулацију посматрати као уобичајену меру предострожности коју је Венеција предузимала због присуства странаца у граду.

СКЛАДИШТЕЊЕ РОБЕ У ФОНДАКУ

Фондако за муслиманске трговце имао је и велики број магацина за малу, средњу и већу количину робе, а трговци су могли да изнајме онај који им је највише одговарао. Било је забрањено да се роба муслиманских трговаца складишти ван фондака. Објавом из 1701. године, Магистрат је обновио пропис који је донет 1669. године како би се спречили нереди до којих је долазило. Под претњом казне наређено је да сва роба муслиманских трговаца мора да буде однета у фондако, без обзира на то под чијим именом је роба стигла или коме треба да буде испоручена. Роба није смела да се складишти у приватним кућама и магацинима, код сенсала или било кога другог, јер је само у фондаку могла да буде на сигурном.⁵³ Овај декрет налазимо и

⁴⁷ G. Boerio, *нав. дело*, 245.

⁴⁸ ASVe, Avogaria di Comun, Penale, b. 4464, fasc. 13 (23. XII 1744; 26. XII 1744).

⁴⁹ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Processi, b. 922 (11. XII 1766).

⁵⁰ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Processi, b. 922 (3. VI 1766).

⁵¹ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, b. 966 (8. VIII 1768).

⁵² A. Zannini, *Venezia città aperta. Gli stranieri e la Serenissima XIV – XVIII sec.*, Venezia: Marcianum Press, 2009, 44.

⁵³ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 187, fasc. n. 7 (13. IV 1669; 23. XI 1701).

у објави из 1769. године. Сва роба муслиманских трговаца морала је да буде донета у фондако и тамо складиштена све до закључења продаје.⁵⁴

Дешавало се да трговци у фондаку не поштују ову одредбу. Магистрат за трговину је то приметио у случају складиштења замбелота (*zambelotti*)⁵⁵. У случају ове робе, муслимански трговци радије су бирали да је складиште у кућама сенсала.⁵⁶ О једном прекршају ове одредбе сазнајемо из процеса који је оформио Магистрат за трговину поводом крађе двадесет врећа вуне, која се десила 1783. године. Трговац Али Драгоци (*Alli Dargozi q. Azzan*) из Скадра донео је вуну у Венецију, али му је роба украдена из магацина у којем се налазила. Захваљујући изјави коју је дао Али Драгоци, сазнајемо да је трговац оставио осамдесет и шест врећа вуне у магацину који је изнајмио од Антонија Казарота (*Antonio Casarotto*), у његовој приватној кући у парохии Сан Стае.⁵⁷

Управо венецијанска власт тежила је да спречи овакве ситуације сматрајући да би роба муслиманских трговаца била најсигурнија у складиштима фондака, који је био под надзором управника и вратара. Регулацијама из 1769. наглашено је да уколико трговци не буду поштовали ову одредбу и њихова роба буде оштећена или претрпе било какву штету, венецијанска власт неће бити у могућности да надокнади губитке.⁵⁸ Одредба о обавезном складиштењу робе у фондаку била је донета и за фондако за немачке трговце. На овај начин, Венеција је такође покушала да спречи потенцијално кријумчарење робе.⁵⁹

КРИЈУМЧАРЕЊЕ ДУВАНА У ФОНДАКУ

Кријумчарење разне робе вероватно је била честа појава међу муслиманским трговцима у Венецији. У једном извештају поднетом Магистрату за трговину, фондако за муслиманске трговце био је назван расадником свих кријумчарења.⁶⁰ Овај проблем био је неизбежан у трговачким центрима попут Венеције, а међу најчешће кријумчареном робом у Венецији налазио се дуван. Прве регулације које су се тичале дувана у Венецији донете су 1654. године, да би од 1681. године венецијанска власт ставила монопол на увоз, гајење, продају и извоз дувана.⁶¹

Међу регулацијама из 1621. године не постоји ставка која говори о уносу дувана у фондако. Ово је једна од одредби која представља допуну правила

⁵⁴ ASVe, Cinque Savi all Mercanzia, Prima serie, b. 966: “[...]Esia egualm[en]te come sopra à chiunque vietato di tener nelle case loro ò magazzini mercanzie di ragione de’ Turchi [...]” (29. IV 1769).

⁵⁵ *Zambelotti* је венецијански термин за тканину која се правила од камиље или козије длаке: E.N. Rothman, *нав. дело*, 72, нап. 50.

⁵⁶ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Risposte, b. 151, cc. 83r–85r (6. VI 1637).

⁵⁷ ASVe, Conque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Processi, b. 930, fol. 1 (20. VIII 1783).

⁵⁸ ASVe, Cinque Savi all Mercanzia, Prima serie, b. 966 (29. IV 1769).

⁵⁹ M. P. Pedani, *Venezia porta d’Oriente*, 223.

⁶⁰ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Diversorum, b. 360 (без датума).

⁶¹ F. Bianco, “La frontiera come risorsa. Il contrabbando di tabacco nella Repubblica di Venezia in età moderna”, *Mobilità spaziale et frontières – Räumliche Mobilität und Grenzen. “Historie der Alpes – Storia delle Alpi” – Geschichte der Alpen* 3 (1998), 219.

фондака, а која је настала у складу с потребама времена. У XVIII веку кријумчарење дувана узело је маха, па половином века наилазимо на увођење додатних мера када је у питању уношење дувана у фондако. Једна од таквих мера настала је у другој половини XVIII века када је донета одлука о одабиру помоћника надзорника фондака (*Sotto Custode*). Његова задужења односила су се уско на контролу уноса дувана и соли у фондако, као робе од изузетног јавног значаја. Он је био у обавези да не дозволи унос дувана у листовима или праху у фондако, нити продају било које количина дувана. Уколико би открио кријумчарење дувана у фондаку, био је у обавези да га пријави Магистрату за трговину.⁶²

Ни ово правило није било поштовано од стране муслиманских трговаца који су становали у фондаку. Једну групу муслиманских трговаца из Скадра ухватили су жбири 1746. године у покушају кријумчарења дувана. Тројица трговаца, Сулејман, Ибрахим и Зако ухваћени су у једној барци која је пловила у правцу Цркве Сан Анђело у Венецији, с извесном количином дувана.⁶³ Слична ситуација десила се 1771. године, када су *spadaccini* ухватили трговца Мурата де Ђалија и још четворицу његових колега како плове ка острву Сан Секондо у Венецији, кријумчарећи дуван.⁶⁴ Годину дана касније, надзорник фондака је у једној соби пронашао 15 бала дувана, на којима су била имена тројице муслиманских трговаца из Драча – Ибрахима (Ebraim), Османа (Osman) и Синана (Sinan). Како је био у обавези да напише извештај о свим неправилностима у фондаку, надзорник је о овоме писмено известио чланове Магистрата за трговину.⁶⁵

КОНТРОЛА УЛАЗА ХРИШЋАНА У ФОНДАКО

Како би Венеција спречила да се у фондаку одвија било каква илегална радња која се коси с њеном економском политиком или нема везе с трговином, постојала је контрола особа које су улазиле у фондако. Већ је првим регулацијама из 1621. године одређено да вратари не смеју да дозволе улазак хришћана, жена или младића у фондако.⁶⁶ Улазак је био дозвољен особама које су долазиле због трговине с муслиманским трговцима, а међу њима су били драгомани, сенсали и сами трговци који су склапали послове. Магистрат за трговину је 1622. године прописао да вратари могу да допуштају младим трговцима хришћанима да уђу у фондако само уколико имају издату дозволу. Чак и ако је постојала дозвола, млади трговци нису смели да бораве у фондаку преко времена које је прописано у тој дозволи.⁶⁷

Међутим, често су муслимански трговци користили фондако и за потребе које нису имале везе с трговином. Уз подршку трговаца који су у њему

⁶² ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, b. 966 (20. XII 1787).

⁶³ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Processi, b. 921, fol. 10 (24. V 1746).

⁶⁴ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Processi, b. 923, fol. 6 (25. IV 1771).

⁶⁵ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima serie, Diversorum, b. 348, fol. 44 (13. III 1722. m.v.).

⁶⁶ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 187, fasc. n. 1: "Che deti Portinari n[on] lascino entrar in detto Fontego in alcun tempo Donne, ne p[er]sone sbarbate, che siano Cristiane, sotto quelle pene, che parerà alla giustizia meritare i trasgressori." (28. V 1621).

⁶⁷ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 187, fasc. n. 1 (5. III 1622).

боравили, фондако је постао место где су преобраћеници у хришћанство могли да промене свој изглед како би побегли на Исток. Један муслимански роб, покрштен на Малти, успео је да уђе у фондако где је обукао турску одећу и обријао главу *alla turchescha* с циљем да побегне из Венеције.⁶⁸ Често су трговци тражили од неког османског представника да посредује у преговарању с венецијанским властима због преобраћеника који су хтели да се врате у ислам. Група трговаца је 1622. године затражила помоћ од османског представника у Венецији због једне жене која је побегла у фондако изразивши жељу да се врати у ислам, након што је дванаест година провела као хришћанка.⁶⁹ Било је и случајева када су трговци у фондаку скривали особе које нису желеле да се врате на територију Османског царства, попут Луције пореклом из Босне. Она је дошла у Венецију 1642. године и запослила се као служавка, након што је побегла од свог мужа. Њени рођаци су је отели и довели у фондако одакле су је уз помоћ трговаца пребацили на брод. Када је Луција стигла до Далмације један капетан ју је открио, па му је признала да је увек била хришћанка и да жели да се врати у Венецију.⁷⁰ Слична је била и судбина Ђованија (Giovanni), кога су Османлије отели и присиле да пређе у ислам. Побегавши у Венецију, Ђовани је почео да ради као слуга па је и поново покрштен. Једном приликом када је изашао у куповину, муслимански трговци у Венецији су га отели и довели у фондако. Због притужбе особе код које је служио, Магистрат за трговину је 1636. године послао драгомана Скарамелија у фондако како би испитао све трговце али они нису желели да сарађују. Тек након што су трговци напустили фондако и отишли на Ријалто тржницу, капетан жбира (*Capitan Grande*) кришом је обишао собе и пронашао сакривеног Ђованија.⁷¹ У једном извештају из 1720. године, надзорник фондака записао је да је видео непознату особу како излази из фондака. Будући да та особа није дошла у фондако ради трговине, пошто то није био ни трговац нити сенсале, надзорник се осећао дужним да о овој посети обавести надлежни Магистрат за трговину.⁷²

* * *

Неколико година након оснивања фондака, Сенат је 1625. године донео одлуку да све контроверзе које се тичу муслиманских трговаца и свих трговаца који су поданици Османског царства припадну Магистрату за трговину.⁷³ Закључно с овом годином, Венеција је законски регулисала боравак муслиманских трговаца у Венецији. Под овим подразумевамо формирање институције за боравак трговаца с дефинисаним правилима, именовање неколико

⁶⁸ G. Minchella, *Frontiere aperte. Musulmani, ebrei e cristiani nella Repubblica di Venezia*, Roma: Viella, 2014, 22–23.

⁶⁹ M. P. Pedani, *In nome del Gran Signore – Inviati ottomani a Venezia dalla caduta di Costantinopoli alla guerra di Candia*, Venezia: Deputazione Editrice, 1994, 84.

⁷⁰ E. N. Rothman, *нав. дело*, 206.

⁷¹ ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Prima Serie, Risposte, b. 151, cc. 1r–6r (6. X 1636; 10. X 1636).

⁷² ASVe, Cinque Savi alla Mercanzia, Seconda serie, b. 187, fasc. n. 9 (10. II 1720. m.v.).

⁷³ V. Sandi, *Principi di storia civile della Repubblica di Venezia dalla sua fondazione sino all'anno di n.s. 1700*, p. III, vol. I, 94.

особа задужених за управљање овом институцијом и одређивање административног органа надлежног за сва питања која се тичу трговаца у фондаку.

Да ово није била једина групација страних трговаца коју је Венеција контролисала, видимо из сличних мера које су предузимане за заједнице јеврејских и немачких трговаца. У циљу заштите грађана и економских питања Венеције, опште законске регулације важиле су и за друге групације страних трговаца. Међутим, кроз однос страних трговаца према регулацијама њиховог боравка у граду можемо да добијемо додатне информације о деловању једне посебне заједнице.

Сви горе наведени примери доказују да је фондако за муслиманске трговце временом постајао нуклеус ове заједнице коју венецијанска власт није успевала лако да контролише. Кршење правила не мора нужно да говори о слабости једног система, већ може да укаже на суживот заједнице и система који је ради ње формиран. Стога можемо да закључимо да захваљујући представљеним прописима фондака и прекршајима муслиманских трговаца добијемо потпунију слику о боравку и деловању ове заједнице страних трговаца у Венецији.

Фотографија 2. Fondaco dei Turchi у Венецији (данас Природњачки музеј)

Marija ANDRIĆ, MA
The Institute of History
Knez Mihailo 36/II, Belgrade, Serbia
andric.marija.ma@gmail.com

FONDACO DEI TURCHI IN VENICE: LODGING FOR MUSLIM
MERCHANTS BETWEEN REGULATIONS AND REALITY

SUMMARY: The Venetian Board of Trade founded *Fondaco dei Turchi* in 1621 as lodging for Muslim merchants arriving in Venice for a trade. Although much smaller inn for the same purpose already existed at the end of the XVI century, *fondaco* was founded for better control of a growing number of Muslim merchants in Venice. In order to achieve that, the Board of Trade established regulations for this *fondaco*. These rules focused on obligations of a custodian, doorkeepers and tended to regulate Muslim merchants' life in Venice. However, merchants did not obey every rule. Some of the main violations of rules were: staying out of *fondaco* during prohibited hours of night, hiding weapons, smuggling tobacco and keeping merchandise out of *fondaco*. It is also important to notice that certain restrictions which regulated *Fondaco dei Turchi* were applied on other communities of foreign merchants in Venice.

KEYWORDS: *Fondaco dei Turchi*, Venice, The Board of Trade (*Cinque Savi alla Mercanzia*), Muslim merchants, *fondaco*, regulations